

Oséhlo cvetje.

III.

Gospá mi imenitna in učena
 Bilà ti nisi, draga moja mati,
 Pridévkov teh ne smem ti jaz dajati,
 Ker préprosta si bila kmetska žena.

A tvoja neučnó mi govorjena
 Beseda jela v srci kál je gnati,
 In tvoji so pouíki blagi, zlati
 Svetí mi kakor knjig modrost nobena.

Ljubezni do ljudíj me ti učila,
 Odstrla ti življenja si mi ničnost,
 Mož biti in poščen me ti prosila.

Kažóča laž, hinavstvo in sebičnost
 Dostavljati mi nisi ti zabila:
 Vračújs pravíčnostjo vsegdar krivičnost.

IV.

Bog dal je dušo mi krepkó in zdravo
 In že po mnogih bôjih, slast preblaga!
 Podala venec ti si meni, zmaga,
 Ker zvest resnici branil sem zastavo.

Lehkò bi dvigal mnogikrat bil glavo,
 Da strl sem kakor črva v prah sovraga,
 Kjer zaplodila se je ta nesnaga
 In kjer pretožno ima očetnjavo.

A ko srcé vzkipei je hotelo
 Ponosno moje, vselej ti z blažečo
 Besedo si je umirila, mati!

Zavráčala si me, da zgolj za srečo
 Sobratov je skrbeti moško delo,
 Ter ne sovražnika na tla teptati.

Jos. Cimperman.

Reka — Timava.

Spisal S. Rutar.

Voda Reka, notranjska Reka, pripada i po svoji dolžini, i po svoji velikosti sicer le rekam tretje vrste naše lepe slovenske domovine; ali vendar je nam vsem znano, kakov pomen ima ona za precejšnji del slovenskega naroda. Prav sedaj se namreč govori, da hočejo Tržačani to vodo napeljati v svoje mesto. Toda prebivalci Bistriške doline, uvažujoči, da je to vprašanje njih gmotne bodočnosti, branijo se odločno Reko prodati Tržačanom.

Poleg te sedanje zanimivosti pa ima Reka tudi stalno svojo važnost v zemljepisu in zgodovini. Teče namreč skozi jedno najromantičnejših dolin na Slovenskem; prepušča gonilno svojo moč bližnjim prebivalcem; gleda na svojem potovanji glasno govoreče razvaline, ki pričajo o nekdanjih bojnih dogodkih po teh krajih; izliva se potem v podzemeljske prostore in vije skozi temno kraljevstvo nepopisljivih okapninskih čudes ter se prikazuje napósled ob Jadranskem morji zopet kot starodavna, od klasičnih pisateljev opevana Timava.*)

*) Duhu slovenskega jezika ugaja bolje oblika Timava, nego Timav, ker so pri nas reke ženskega spola in torej tudi za „Dravus“ in „Savus“ rabimo jedino le Drava in Sava.

Reka izvira na jugo-zahodnih obronkih kranjskega Snežnika, na jugo-vzhodni strani vasi Žabiče, v cesarskem gozdu Dlet, blizu 600 m nad morsko površino. Od tod teče proti severo-zahodu 58 km daleč in se izliva 260 m nad morjem v škocjansko jamo. Nje pad znaša torej na ti progi po 5.7 m na vsak kilometer. Od tod teče Reka v isti smeri še 35 km daleč do Sv. Ivana pri Devinu. Da je Timava (ali „štivanska Reka“, kakor jo imenujejo domačini) samó nadaljevanje notranjske Reke, to je dandenašnji znanstveno in po dejansko izvedenih izkušnjah neovržljivo dokazano, dočim so starejši pisatelji to zvezo samó slutili.

Iz do sedaj povedanega spoznati je prav lahko, da pri naši Reki moramo razlikovati dva, po naravi različna toka. To razliko dela geološka sestava tál, po katerih ta voda teče. Vse zemljišče, po katerem se vije Reka od izvira do Nakla, blizu škocjanske jame, pripada namreč novejši terciarni tvorbi. Pri izviru teče Reka po gornjih eocenskih skladih, pozneje pa po dolnjih in po kozinskih plastéh. Pri Naklem pa se najedenkrat izpremeni vsa tvorba, od tu dalje celó do dolnje Soče pripada vse zemljišče krednati tvorbi. V ti poslednji pa si je Reka izdolbla vse drugačno korito, nego v prvi.

Oglejmo si najprej gorenji tok Reke.

Pri svojem izviru teče Reka po Kočanski dolini do istersko-kranjske meje. Na vzhodni strani obdajajo to dolino precēj visoke gore, n. pr. Kozlek, na zahodu pa nižji hribje, na katerih se vzdigujejo razvaline grada Gotnik ali Gutnik (nemški Gutenegg*), kateremu ljudstvo po domače pravi Bobanski grad. Sezidal ga je l. 1258. grof Vinter iz Pazina. Pozneje je bil lastnina Devincev do l. 1465., za temi ga je oskrbovala nekoliko časa vlada, potem ga izročila v najem grofom Barbo in baronom Lazzarini, kateri so ga obdržali do l. 1807. Sedaj stoji novi grad blizu vasi Žabiče, tik naše Reke, kateremu je sedaj lastnik g. Fischer, nekdanji oskrbnik Jablanske graščine. Ta poslednja leži že na Kranjskem, ob vztočnem obronku precēj široke in dobro namočene doline. Razvaline tega starega gradu se vidijo višje gori na pobočji Kozleka, nad cerkvijo Sv. Marije. Tem razvalinam nasproti se poznajo na gričih med gorenjim in dolnjim Zemonom ostanki starih gradišč in taborjev, ki imajo izvor svoj morebiti še v predhistoričnih časih.

Sploh je Bistriška dolina, ki se vleče od kranjske meje do Šembij, polna zgodovinskih spominov. Todi so korakale Avgustove

*) Valvasor izvaja to ime od „Guten-Eck“, češ, da je tu konec vsega dobrega! Pis.

čete, ko so bile uničevalen boj z Japodi; todi so se valili Franki, ko so, podjarmivši Slovence, razširili svojo oblast celó nad bližnjimi Hrvati med Reko in Dalmacijo. Od nasprotne strani pa so prihajali v XV. in XVI. stoletji divji Turki ter mnogokrat opustošili vso lepo, obrtno in poljedelsko dolino. Kaj čuda torej, ako nahajamo povsod sledove starih taborov, n. pr. na gori sv. Ahaca, nad Trnovim, na šembijemskem hribu i. t. d.

Pod Šembijami prestopa Reka v Premščino in med Berkine, kateri so svoj narodni jezik zeló nepokvarjeno ohranili. Tu teče Reka zopet po ozki ali odprti dolini, ker se hribje na obeh straneh zeló polagoma vzdigujejo in na zadnje jedva presežejo višino 700 m. Na ti progi opazujemo najprej ob desnem bregu Reke pristavo premske graščine Radelsegg in malo više gori Kilovče (Küllenberg). Njima nasproti se vzdiga na mali, nosu podobni planoti starodavni Prem. Tudi on je pripadal v starih časih kakor Gotnik gospodom Devinskim, od katerih ga je podedoval l. 1465. cesar Friderik III. Od cesarske kamore so ga dobili potem gospodje Ravnaharji in l. 1627. knezi Porcija, kateri so že od l. 1571. posedovali graščino Senožeče. Nad Kilovčami se vzdiguje precēj ostri greben Čepen, po katerem je vse polno starih gradišč, n. pr. na njegovem najvišjem vrhunci Gradišče (794 m), potem na imenitnem Šiler-taborji, katerega so l. 1471. sezidali gospodje Ravnaški s pomočjo bližnjih in dalnjih kmetov, da bi imeli tako varno pribežališče pred neusmiljenimi Turki (bilo je v njem nad 150 žitnic za vse sosedne vasi). Vrsto teh taborov sklepata gradišči na hribu sv. Primoža pri Radohovi Vasi in na griči nad šenpetersko postajo.

Na zahodni strani Šiler-taborja, kake tri kilometre daleč od Reke, ali samó 50 m nad njeno strugo, leži med zelenjem slavni grad Ravnah (na Ravnah). Po tem se imenuje v XV. in XVI. stoletji slavna rodovina Ravnaharjev,*) ki je bila s početka Devincem podložna in je navadno v njih imeni zvrševala glavársko oblast na Premu in Reki. Pridobila si je pa tudi lastna posestva, n. pr. Momjak v Istri, Prem in Schwarzenegg, (poslednjo graščino od goriškega grofa Henrika IV.). Na severo-zahodni strani Ravnaha leži prestara fara Košanska, za katero so se v XV. stoletji Devinci-Walsee s tržaškim kapiteljem presrdito prepirali.

Blizu tam, kjer jemlje Reka slovó od solnčne svetlobe, vzdigajo se tik njenega desnega brega razvaline grada Neukoffel (t. j. Na školji.)

*) Czörnig, Geschichte von Görz, pg. 686, pripoveduje, da je prišla ta rodovina iz Italije!

Kake štiri kilometre južneje pa zapaziš pri goriški vasi Podgrad razvaline gradu Schwarzenegga. Ta je imel s početka svoje plemiče, ki so bili vazali akvilejskih patrijarhov in goriških grofov. Ko je domača rodovina izumrla, imeli so Goričani na Schwarzeneggu svoje oskrbnike, ki so vršili nižje sodstvo po vsi bližnji okolici. Tako je bilo tudi po l. 1500., ko je graščina pripadla vladarjem avstrijskim. L. 1626. pa kupi to gospostvo tržaški plemič Benvenuto Petazzi. V njegovi rodovini je ostal Schwarzenegg do l. 1817.

Po teh, zgodovinskih spominov tako bogatih krajih vzprejema Reka naslednje pritoke, in sicer z desne strani: vodepolno Bistrice pri vasi jednakega imena, potem Narinski potok izpod Čepna in Sušico s Strženskim potokom izpod Ravnaha. Večje število in večjih potokov pa vzprejema Reka z leve strani. Ti so: Mola s Kljunikom, ki izvira na vzhodni strani Hrušice v Istri in se izliva nasproti Bistrice v Reko; Požrt, ki izvira pod Karlovico v Istri; Brčki potok; Brzi potok, in zadnjič Sušica, ki teče ob goriško-kranjski meji in postaje od Suhorice (izvirajoče tudi izpod Karlovice) in Padeža, ki prihaja izpod Gržišča nad Markovščino v Istri.

Sedaj poglejmo natančneje, kako se gubi Reka v podzemeljske prostore.

Pod vasjo Naklo, med Matavunom in Brezcem se vzdiga 130 m visoka, skoraj navpična stena od kredatega vapnenca, ki obdaja konec doline v podobi poluokroga. Ob obeh straneh spremljajo tu reško strugo velikanske skale celo do navpične stene. V ti se odpira 8 m široka in 15 m visoka luknja, v katero se izliva Reka z veliko hitrostjo čez skale in kamenje. Pogled tega izliva je ravno tako veličasten, kakor slikovit. Visoko gori (426 m nad morjem), skoraj ravno na robu stene, vidi se cerkvena sv. Kancijana, kakor nema priča dolbeče in izpirajoče vodene sile, ki nikoli ne miruje in se nikdar ne ustavi. Skoraj neznatna, na videz tako mirna voda je bila vendar tako močna, da si je izlizala in izdolbla svojo pot skozi trdo steno, ki je tu privrat ovirala njen tok in ustavljala njeno vodo.

Stena, na kateri stojita vasi Matavun in Sv. Kancijan, debela je dobrih 200 m. Sredi nje, pri prvih hišah škocijanskih, zija okroglo, 10 m v premeru široko brezdno, ki se spušča napično doli do Reke. Ko ta na drugi strani stene zopet prihaja na dan, teče najpoprej 130 m daleč po malem „dolu“*). Na njegovi zahodni strani stoji druga, ali

*) Ranjki, Slovencem dobro znani profesor dr. Klun je imenoval liju podobne okrogle udrtnine po Krasu doline in ta izraz je ostal „terminus technicus“ za slične pojave tudi pri drugih narodih. Ali Kraševci imenujejo take udrtnine dol, kajti „dolina“ pomenja vsem Slovencem „Thal“, torej drugačno geološko tvorbo.

veliko ožja in nižja stena. Skozi to si je izdolbla Reka 100 m visoko, ali le 7—8 m široko razpoko. Iz te razpoke pada voda v 10 m nižje ležeči veliki škocjanski dol ter napravi tako prav mičen slapič. Ta večji dol je podoben ogromnemu kotlu, ki ga zagrajajo od treh strani navpične, celó nad dol viseče stene. Zapadna od teh je 160 m visoka. Le južna stran je pri vrhu bolj položena in s travo obrastena. Ali tudi ta zvršuje prav strmo in pada skoraj navpično 80 m globoko k dnu dola. To dno je vse pokrito z vodo in torej podobno malemu smaragdному jezeru. In tu se ponuja opazovalčevemu očesu še veličastnejši in slikovitejši prizor, nego na vzhodni strani prve stene.

Reka teče potem čez velikanske skale, ki so od zgoraj doli na dno dola padle, in se bliža zahodni 160 m visoki steni. Skozi to si je izdolbla voda 25 m visok rov in po tem se izliva Reka v pravo škocjansko jamo. Jama ima dva, lijeu podobna, po 95 in 152 m globoka brezdna, po katerih se lahko pride na dno, kjer se potem voda obrne na zapadno stran. Njen tok je preiskoval l. 1850. za 500 m daleč dr. Schmidt, ki je prvi odkril učenemu svetu kraška podzemeljska čuda. Za njim je obiskovalo škocjansko jamo še mnogo drugih občudovalcev prirodnih lepot in zdaj je za blizu kilometer dalje znana in preiskana.

Novejša preiskovanja so pokazala, da se podzemeljski tok Reke kmalu na zapadni strani Škocjana razcepi in po dveh različnih strugah sili proti morju. Južnejši drži nad vasmi Lokva (Corgnale), Trebiče in Občina ter dospe pod Nabrežino v morje tam, kjer društvo vodovoda „Aurisina“ zajema svojo vodo in jo po tem pošilja v Trst. Ta južni rokav se je zasledil in preiskal že na več mestih. Gotovo je, da mora tudi na dnu letos najdene divaške „okapnice“*) (jugo-zapadno od železniške postaje Divača) teči jeden del Reke, kajti omenjena okapnica leži baš v tu omenjenem pravcu Škocjan-Nabrežina. Tako teče Reka tudi pod lokvarsko okapnico, Vilenica imenovano, ki je sestavljena iz več vzporednih hodnikov in ki je bila do sedaj okoli 300 m daleč preiskovana. Jednako se more slediti Reka na dnu trebičanske jame, ki je 126.1 m globoka ter se nahaja med vasima Trebiče in Orlek. V ti jami so preiskovali Rečin tok že 360 m daleč.

Severni rokav Reke, kateri se pa do sedaj še ni preiskoval, drži na zapadni strani vasij Divače in Povira mimo Sežane tja gori proti Dutovljam in potem nadalje kakor pelje globoki brazdi podobna udrtina med vasmi Pliskovica in Veliki Dol, Brje in Gorjansko, Dol in Brestovica. Na južni strani Jamelj (Jamiano, gotovo pome-

*) Prav dober izraz za tujko „Grotte“!

Pis.

napolno ime!) leži tu opisana udrtna le še samih 26 *m* nad morjem, dočim so bližnji hribi 150—200 *m* in še več visoki. Blizu Jamelj mora se podzemeljski tok Reke obrniti proti jugu, da tako dospè v tiste rove, iz katerih se napósled prikazuje Timava.

Timava izvira dan danes popolnoma brez šuma iz treh jam izpod kraških sten, in sicer tako nizko, da vró izvirki izpod vode navzgor. Voda njena je vedno motna in zjutraj hlapi iz jam z vodo vred tudi gosta megla. Timava ima navadno več vode, nego notranjska reka, ker se v njeni strugi zbirajo vse vode, ki se pod dolenjim Krasom podzemeljsko odtekajo. Zato je Timava tako velika, da po nji lahko ladje plavajo celó do njenega izvira. Ali že po kratkem (1½ *km*) dolgem toku izliva se skozi tri rokave v najsevernejši zaliv Jadranskega morja.

Čeravno je Timava dan danes tako pohlevna, svetu malo poznana reka, vendar se je v starih časih razlegala njena slava od ust do ust vseh tedanjih učenjakov. Menda ga ni pesnika, zemljepisca in zgodovinarja med Rimljani, da bi se ne spominjal Timave kot velikega čuda. In celó grški zemljepisec Skylax, ki je živel 500 let pred Kr., omenja že reko Timavo. Plinij nazivlje med vsemi gorenje-italijanskimi rekami samó Timavo „amnis“, t. j. veletok. Strabo pripoveduje, da izvira Timava iz sedmih jam, iz katerih prihaja vode za širok veletok, in Polybij dodaje, da se ta reka zavoljo množine svoje vode navadno smatra kot „mati morja“. Ta vera je bila med starimi pisatelji splošno razširjena in utemeljena, ker je ravno na najožjem in najskečajnejšem zalivu jadranskem najedenkrat toliko vode izviralo in z velikim šumom morje kar polnilo.

Najlepše pa opisuje Timavo Vergil, spominjajoč se je na več mestih, ki trdi, da je celó izvirala iz devetih jam:

„Antenor potuit
 fontem superare Timavi,
 Unde per ora novem, vasto cum murmure montis
 It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.“

(Aeneis I. 244.)

Pa tudi najstarejši zgodovinski spomini, ki sezajo celó v drugo tisočletje pred Kr., združeni so pretesno z imenom Timava. Prestare pripovedi o seljenji narodov iz vzhodne v zapadno Evropo omenjajo že Timavo in prvi žarki kulturnega življenja zapadne Evrope obsevajo že to na pol mitično ime. O tracijskem junaku in polbogu Dijomedu se pripoveduje, da je tukaj ustavil svoje dolgo potovanje, naselil se ob Timavi, začel zemljo obdelovati in ljudstva učiti umetne konjereje. Zato pa mu je bil narod hvaležen, postavil mu je po smrti hram Timavum imenovan in žrtvoval mu same bele konje. Tudi argivska Junona in

Dijana imeli sta tukaj svoja hrama. Kmalu je nastala ob Timavi kupčijska naselbina in poleg nje kopališče, ki je bilo v starem veku zelo na glasu. Lepa okolica, hladni gozdi, čist zrak, dobro vino in zdravilne kopeli so privabile v kratkem času toliko ljudij, da je bila vsa okolica timavska kakor pozemelski raj prav gosto naseljena.

Ali vse to je minilo! Od vsega blišča in šuma ni ostalo drugčega, nego ropotanje bližnjega málina, ter jedini zvonik stare svetovanske cerkve s kopico hiš oznanja potniku, vozečemu se po mimo drdrajoči železnici, da ondukaj teče staroslavna, nekdanj tako povzdigovana klasična reka Timava!

Slavni Slovenci.

I.

Dr. Jakob Zupan.

O stoletnici njegovega rojstva.

Spisal Fr. Wiesthaler.

(Dalje.)

Tukaj podajem čestitim „Zvonovim“ čitateljem Zupanove še nenatisnene epigrame v neizpremenjenem rokopisnem redu in natančno po matici posneti obliki, dostavljajoč sem ter tam kako opazko v pojasnilo.

2.

Slovénfhína peftinam v' Iblani.

Vam hvala, hzhirize!

Lah ozhe pazhít:

Vé fil'te mi fhkrize

Lepó govorit!

(?*)

Slovénzi med Masharji.

Po letu orali,

Pastirji smo bli,

Po simi tèkali,

Prek mire krotki.

Is Asje perdére

Na Tifo potop:

Kar mamó, pobére

Nam Mashar'ki trop.

7. **)

U defni amrele,

Na glavi metlé,

U levi kodéle:

Pod ferzam? ne vé.

9.

Istra.

Rob Lahi preliti,

Serzé je Slovan:

Lah! ozhefh kaj biti,

Špet bodi lirjan.

*) Številka z lista gornjo polovico odtrgana.

**) Naslov s številko vred odtrgan.

Pis.

Pis.